

12 EYLÜL DARBESİ DÖNEMİNDE SOSYAL DEMOKRASİ

21 Nisan 2025

Yıldırım Koç

Türkiye’de günümüzde sosyal demokrasi konusundaki yanlış bilgilenmenin yeni bir aşaması 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında yaşandı. Gerçekte birbirinin 180 derece zıttı olan Kemalizm (Atatürkçülük) ve çağdaş sosyal demokrasinin özdeş gibi gösterilmesi yanlış önce 12 Eylül Darbesi sonrasında ortaya çıktı.

CHP’nin “Batılı anlamda” sosyal demokratlaştırılması 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında gerçekleştirildi.

12 Eylül Darbesi, ABD emperyalizminin büyük bir operasyonuydu. En önemli neden, Türkiye’deki ABD üs ve tesislerinin 1975 Temmuz’unda kapatılması, 1978 yılında ABD ambargosunun kaldırılması sonrasında bile bu üslerin ABD tarafından istenen biçimde kullanılmamasıydı. 24 Ocak İstikrar Programı’nın uygulanmasının sağlanması da ikincil önemde bir nedendi. Türkiye’de ABD kontrolündeki gladyonun yarattığı iç savaş koşulları da darbenin meşru gözükmesini ve halkın büyük çoğunluğu tarafından önce bir kurtarıcı olarak algılanmasını sağladı.

Darbe sonrasında aynı gün yayımlanan 7 no.lu bildiriyle siyasi partilerin faaliyetleri yasaklandı ve siyasi partilerin bina ve tesisleri, “sıkıyönetim ve garnizon komutanlıklarınca emniyet ve kontrol altına” alındı. 27 Ekim 1980 gün ve 2325 sayılı Kanunla, siyasi partilere kayyım atandı. CHP’ye atanan kayyımlar Cezmi Kartay, Ural Sözen ve Vahdet Aydın’dı. Bülent Ecevit, 30 Ekim 1980 günü CHP Genel Başkanlığı görevinden çekildi. 16 Ekim 1981 gün ve 2533 sayılı Kanunla siyasi partiler feshedildi. CHP ancak 19.6.1992 gün ve 3821 sayılı Kanun (Resmi Gazete, 3.7.1992) sonrasında 9 Eylül 1992 günü Ankara’da toplanan 25. Kurultayı ile yeniden faaliyete geçti.

Ancak 1983-1992 döneminde haklarında siyaset yasağı bulunmayan eski CHP’liler farklı siyasi partilerde faaliyet gösterdi.

12 Eylül döneminin zulmü “Atatürkçülük” adına yapıldı. Emperyalizmin kontrolündeki darbeciler, durumlarını meşrulaştırmak için, halkın Atatürk’e duyduğu saygı ve sevgiden yararlanmaya çalıştı ve böylece bilinçli bir biçimde Atatürk’ü yıprattı, Atatürk’ten ve Kemalizm’den kopuşu teşvik etti. Örneğin, Ankara’da Mamak askeri tutukevinde sabah akşam sayımlarda tutuklulara ezberletilmiş olan İstiklal Marşı, Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ve Atatürk’ün Orduya Mesajı kullanılarak dayak atılırdı.

1983 yılında milletvekili genel seçimleri öncesinde siyasi partilerin kurulmasına izin verildiğinde, darbeye karşı çıkan ilerici güçler çeşitli arayışlara girdi.

Darbeciler işbaşındayken “sol” bir anlayışı savunmak olanaklı değildi. “Demokratik sol” veya “sosyalist” nitelikteki girişimlere izin verilmeyeceği, girişimlere önderlik edenlerin zulmün hedefi olacağı açıktı.

Darbecilerin aletine dönüştürülmüş olan Atatürkçülük veya Kemalizm de çekici değildi.

Bu yıllarda Avrupa’da sosyal demokrasi güçleniyordu. Türkiye’de darbecilerin zulmünden kaçan binlerce insan Avrupa’ya sığınmıştı. Bu ülkelerin sosyal demokrat partileri (sosyalist partileri, işçi partileri) sığınmacılara yardımcı oluyor, Türkiye’deki zulme karşı açıklamalar yapıyorlardı. Bu koşullarda Türkiye’de azıcık aralanan demokratikleşme kapısından geçerek demokratikleşme sürecini hızlandırmak isteyen ilerici güçler, sosyal demokrasiden medet umdu.

Sosyal Demokrasi Partisi SODEP bu amaçla 6 Haziran 1983 tarihinde kuruldu. Kurucular kurulunda, ülkemizin aydın mirasının önemli isimleri vardı. Erdal İnönü, Türkan Akyol, Türker Alkan, Tekin Alp, Uğur Batmaz, İsmail Hakkı Birler, Oktay Ekşi, Hicri Fişek, Korel Göymen, Yiğit Gülöksüz, Erhan Işıl, Cezmi Kartay, Cahit Külebi, Muzaffer Saraç, Atila Sav, Cevdet Selvi, Cahit Talas, Güler Tanyolaç ve diğer kurucular, 12 Eylül zulmüne karşı açık tavır alabilen önder insanlardı. SODEP Programı'nda "Atatürk ilkelerine bağlı kalınacağı" ifade ediyor, insana en üstün değerin verildiği, gücünü halktan alan, insan haklarına ve özgürlüklerine saygılı, sosyal adaleti ve sosyal dayanışmayı savunan ve "ulusun bütünlüğünü ve bağımsızlığını güçlendirirken, dünya barışına ve tüm insanlığa katkıda bulunmaya çalışan" bir düzenin amaçlandığı belirtiliyordu. (Sosyal Demokrasi Partisi, *Program*, Ankara, 1983)

SODEP'in adı "sosyal demokrasi" idi, ancak bu isim altında savunulan, büyük ölçüde Kemalizm'di.

25 Mayıs 1983 günü Necdet Calp'ın genel başkanlığında kurulan Halkçı Parti de aynı nitelikteydi. Parti programında şöyle deniyordu: "Halkçı Parti, sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi, çalışanların yaşam düzeyini yükseltmeye ve onların toplum içindeki saygınlığını yüceltmeye çalışan, devletçiliğe ağırlık veren, özgürlükçü parlamenter demokrasiye bağlı SOSYAL DEMOKRAT bir partidir." (Büyük harfler Program'daki gibidir, YK). Bunların ardından, yine büyük harflerle, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik ilkelerine bağlı kalınacağı belirtiliyordu. (Halkçı Parti, *Halkçı Parti Programı*, Ankara, 1983)

SODEP ve Halkçı Parti, 3 Kasım 1985 günü birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti adını aldı. SHP Programı'nda önce "SHP'nin Bireye İlişkin Amaçları" ele alınıyor ve bunlar özgürlük, eşitlik, toplum yaşamında emeğin değeri olarak sıralanıyordu. "SHP'nin Topluma İlişkin Amaçları" ise demokratikleşme, bağımsızlık ve üreticilikti. "Amaçlara ulaşmada izlenecek altı ilke" olarak da cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik belirtiliyordu. Program'da Kemalist Devrim'den söz edilmiyordu. (Sosyal Demokrat Halkçı Parti, *Program*, 1985) Savunulanlar, "sosyal demokrasi" vurgusu dışında, CHP'nin 1976 Programı'na yakındı. Ancak anti-emperyalist bir tavır söz konusu değildi.

Ancak SHP içinde tutarlı biçimde anti-emperyalist tavır alanlar da vardı. Örneğin, Yakup Kepenek, 10 Ocak 1987 günü Muğla'da gerçekleştirilen SHP Bölge Toplantısı'nda şöyle konuşuyordu:

"Toplumumuz, emperyalizme karşı, ilk ulusal bağımsızlık savaşı veren toplumlardan biridir. Türkiye Cumhuriyeti bu temel üzerine kurulmuş, halk egemenliğine dayalı, gerçek yol gösterici olarak bilimi alan ve kendi ulusal kaynaklarıyla ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlamayı ilke edinen bir yaklaşımla, azımsanmayacak atılımlar yapmıştır. Sosyal demokrasinin yerli düşünsel dayanakları, bu nedenle, ulusal bağımsızlık, çağdaşlaşma ve demokratikleşmedir.

"Türkiye, bugün yine, emperyalizmin kısılcı içine alınmakta, ekonomik ve siyasal bağımsızlığını hızla yitirmektedir. Bu gidişe dur demenin önkoşulu, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri içeren bir demokratikleşme programının yaşama geçirilmesidir. Sosyal demokrasinin, emek ağırlıklı kitle hareketi olduğu gerçeğinden yola çıkarak, çoğulcu, özgürlükçü, kendi değişim doğrultularını en geniş katılımı belirleyen bir demokrasi programı, günümüzde, emperyalizmin, ekonomik, siyasal ve kültürel baskısını kırmanın en etkili ve kalıcı aracıdır. Günümüz Türkiye'si koşullarında, bu tür bir

karşı çıkışın ortak bileşkesi sosyal demokrasidir.” (Kepenek, Yakup, 12 Eylül’ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi, V Yayınları, Ankara, 1987;164-165)

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylamasıyla, 12 Eylül Darbesi öncesinde siyasi partilerde belirli düzeyde görevde bulunanlara ilişkin siyaset yasağı kaldırıldı.

Bu dönemde SHP’nin Kemalist Devrim’den ayrılışında önemli olaylardan biri, 1991 milletvekili genel seçimlerinde SHP ile Kürt milliyetçilerinin örgütü Halkın Emek Partisi (HEP) arasında seçim işbirliğinin yapılmasıydı. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ve HEP Genel Başkanı Fehmi Işıklar arasında imzalanan protokol doğrultusunda, SHP listesinden HEP’liler aday gösterildi. Seçimlerde SHP listesinden milletvekili seçilen 88 kişinin 20’si HEP’liydi. Leyla Zana milletvekili yeminini Kürtçe yapmaya çalışınca, önemli olaylar oldu. (Savaş, Vural, *Atatürk’ün Kemiklerini Sızlatan Parti CHP*, Bilgi Yay., Ankara, 2003;18-20) Bu girişim Erdal İnönü ve SHP açısından iyiniyetli bir çaba olarak değerlendirilebilir; ancak daha sonraki yıllarda SHP açısından önemli sorunlar yarattı.